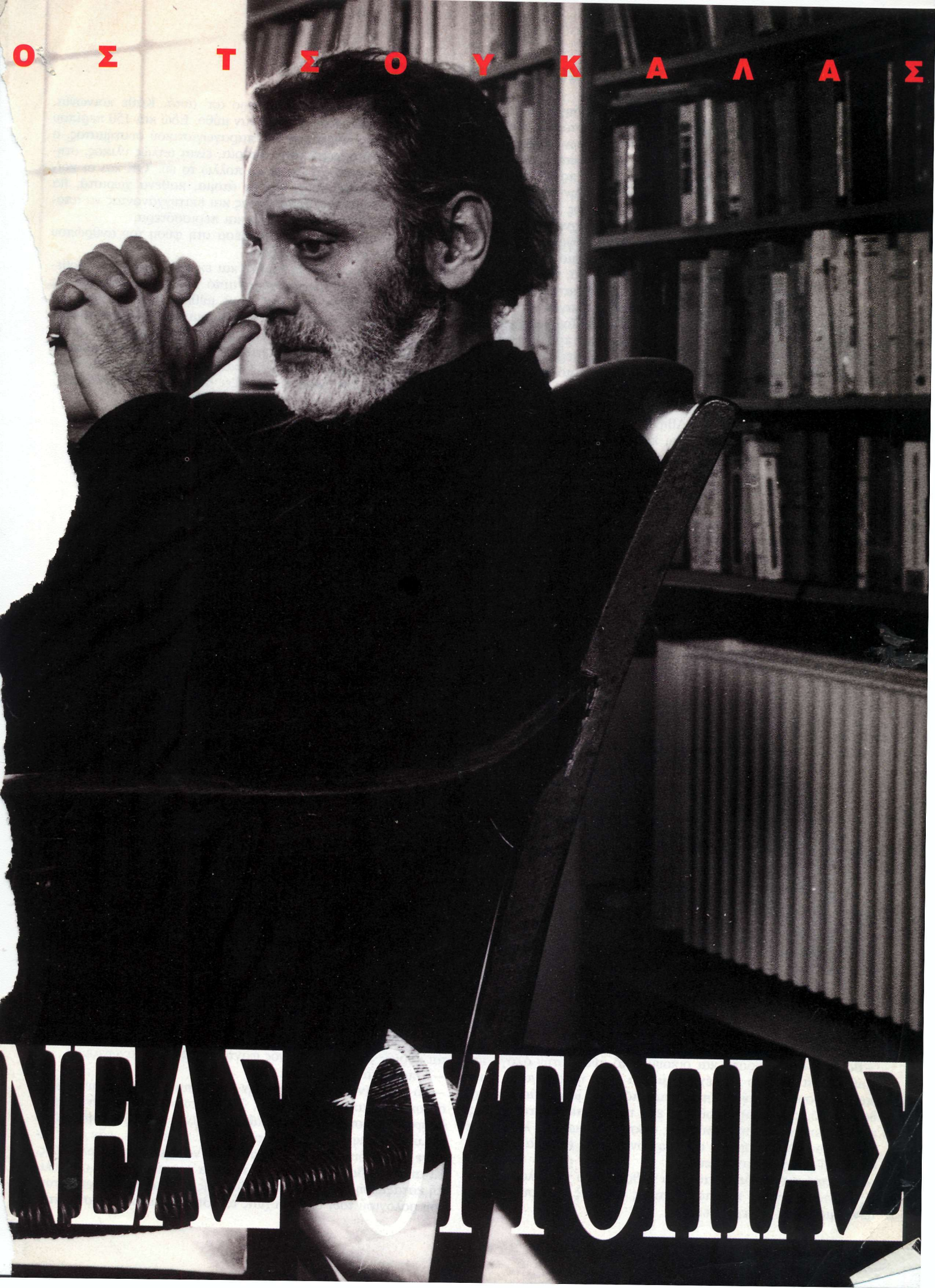

Κ Ω Ν Σ Τ Α Ν Τ Ι Ν

Ψηλότερα, μακρύτερα, γρηγορότερα! Η ανθρωπότητα, εδώ και δυο αιώνες ζει μια ξέφρενη Ολυμπιάδα και σπάει το ένα ρεκόρ μετά το άλλο. Η λογική της όλο και μεγαλύτερης παραγωγής και κατανάλωσης από τρόπος συμπεριφοράς στη σφαίρα της οικονομίας έχει γίνει ο σύγχρονος κοινωνικός μύθος, που μας οδηγεί στην αλόγιστη σπατάλη των ίδιων των όρων της επιβίωσής μας. Αν δεν τρέχουμε όλο και πιο γρήγορα, λένε, δεν μπορούμε να σταθούμε όρθιοι. Με κάτι τέτοια, που ισχύουν μόνο για τα δίκυκλα, καταφέραμε να κάνουμε τη ζωή μας και τη ζωή των άλλων κατοίκων του πλανήτη ποδήλατο. Μέρα τη μέρα πληθαίνουν αυτοί που μας προτείνουν, αντί να συμβιβαστούμε με την ιδέα μιας επικείμενης καταστροφής, να ριχτούμε στην αναζήτηση μιας νέας οπτιόπιας. Ανάμεσά τους και ο καθηγητής Κωνσταντίνος Γσουκαλάς.

από την Όλγα Μπαλαράση
φωτογραφίες: Γιώργος Μονογιούδης

ΣΤΑ ΙΧΝΗ ΤΗΣ

Ο Σ Τ Σ Ο Υ Κ Α Λ Α Σ

ΝΕΑΣ ΟΥΤΟΠΙΑΣ

Πού βαδίζει και πού οδηγείται ο κόσμος ο σημερινός, αυτός ο κόσμος των χρωμάτων και των ήχων, των κραυγών και της σιωπής, των συγκρούσεων και των προσεγγίσεων, των αντιθέσεων και των ανακατατάξεων; Αυτός ο κόσμος που λάμπει από τα θαύματα της τεχνολογίας, που επιαίρεται για τα επιτεύγματα της επιτήμης, που φαίνεται να τρέχει πίσω από το άρμα του χρήματος, ως την ύψιστη και αδιαμφισβήτητη θεότητα, κυριευμένος από καταναλωτική μανία; Αυτός ο κόσμος που καταστρέφει με τα ίδια του τα χέρια τη Γη του, που γκρεμίζει τ' αγάλματα μαζί με τις ιδέες που κάποτε υπήρξαν η ελπίδα του; Πού βαδίζει και πού οδηγείται, στο κατώφλι του 2000 μ.Χ., στην προοπτική του βεβαίου και του αβεβαίου μέλλοντός του, ο σημερινός άνθρωπος, εγκλωβισμένος στο υλικό όνειρό του; Με ποιο όραμα, ποιές ευτυχίας μπορεί να πετάξει πια;

Με τον καθηγητή της Κοινωνιολογίας στο τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών Κωνσταντίνο Τσουκαλά είχαμε για όλα αυτά τη συζήτηση που ακολουθεί. Καθηγητής, παλιότερα, της Κοινωνιολογίας στο Παρίσι, όπου —φεύγοντας, το '67, με το πραξικόπημα των συνταγματαρχών— εγκαταστάθηκε ως το 1981, καθηγητής, κατόπιν, στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, επιστημονικός διευθυντής του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών ως πριν από λίγο καιρό, ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς είναι μια φωνή καθαρή, ευαίσθητη, ειλικρινής, που όλο και περισσότερο ακούγεται. Άλλωστε, το πολύ μεγάλο και πολύ θεωρητικό αυτό πρόβλημα πραγματεύεται στο τελευταίο βιβλίο του που μόλις κυκλοφόρησε, με τίτλο *Είδωλα Πολιτισμού*, και αναφέρεται σε θέματα που έχουν σχέση με την ελευθερία, την ισότητα και την αδελφότητα στη σύγχρονη πολιτεία.

—Κύριε καθηγητά, τί σας προβληματίζει περισσότερο στην εποχή και στον κόσμο που ζούμε σήμερα;

—Η διαπίστωση ότι όχι μόνο στις υπανάπτυκτες κοινωνίες, αλλά και σε κοινωνίες που έχουν σχεδόν λύσει τα παραγωγικά τους προβλήματα, όπου η τεχνολογία και η επιστήμη αναπτύσσονται ραγδαία, ο μισός, ή και περισσότερος από τον μισό, κόσμος πεινάει και ζει υπό το κράτος μιας φρίκης.

—Τί είδους φρίκη;

—Ότι μεγάλες μάζες ανθρώπων δεν μπορούν ν' απολαύσουν τα αγαθά του πολιτισμού, εξωθούνται όλο και περισσότερο στην

—Θα έλεγα ότι είναι περισσότερο απ' αυτά. Κάθε κοινωνία, για να ζήσει, έχει ανάγκη από έναν μύθο. Εδώ και 150 περίπου χρόνια, με την επικράτηση του παραγωγιστικού συστήματος, ο μύθος, για πρώτη φορά στην ιστορία, είναι απλώς υλικός, στηρίζεται στην παραδοχή ότι εν τω πολλώ το εύ. Ότι και οι κοινωνίες, στο σύνολό τους, και τα άτομα, καθένα χωριστά, θα βρουν την ευτυχία τους απαιτώντας και επιτυγχάνοντας να αποκτήσουν και να καταναλίσκουν όλο και περισσότερα.

—Απλοϊκά ίσως, λένε ότι είναι μέσα στη φύση του ανθρώπου να ζητάει όλο και περισσότερα.

—Ο άνθρωπος δεν έχει δεδομένη και εκ των προτέρων οριοθετημένη φύση. Ο άνθρωπος είναι αυτό που φτιάχνεται απ' τις κοινωνικές συνθήκες και από τους μύθους τους οποίους πιστεύει. Σήμερα, θεωρώντας ότι έχει απομυθοποιήσει τον κόσμο, τη ζωή του, νομίζει ότι ενεργεί λογικά. Κι όσο πιο πολύ ο άνθρωπος νομίζει ότι ενεργεί λογικά, τόσο πιο πολύ υποτάσσεται στον μύθο, σε μια πίστη που, τελικά, χωρίς να τον κάνει να ενεργεί λογικά, τον κάνει να νομίζει ότι αυτό που κάνει είναι λογικό.

—Αρνείστε τη λογική;

—Όχι βέβαια. Αλλά η λογική στον κόσμο της σήμερα, υποτίθεται σε μια περιορισμένη δεοντολογία, καθαρά υλική. Όμως ο άνθρωπος έχει ορμές, επιθυμίες, βούληση, κι όλα αυτά τίθενται σ' ένα αδιαίρετο σύνολο.

—Τί έχει απωλέσει ο άνθρωπος, παρασυρμένος ή εγκλωβισμένος μέσα σ' αυτόν τον «υλικό» μύθο;

—Τη δυνατότητα να ψάχνει να βρίσκει την ευτυχία του, τη σοφροπία του, τη σχέση του με τους άλλους, τη σχέση με το εαυτό του, τη σχέση του με τον έρωτα και τον θάνατο, μέσα απ' ποιοτικά και αέναα αναπροσαρμοζόμενα κριτήρια. Αυτή τη στιγμή, ο άνθρωπος προβληματίζεται λιγότερο, διαβάζει λιγότερο, κάνει λιγότερη τέχνη, έχει πιο μειωμένη πρόσβαση στη γνώση, επιχειρεί λιγότερο απ' ό,τι θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί τις εγκεφαλικές αλλά και τις αισθησιακές του δυνατότητες και προδιαγραφές. Έχει πειστεί ότι το όνειρό του πρέπει να είναι υλικό. Γι' αυτό ακριβώς, όλο αυτό το σύστημα λειτουργεί σαν ένας πίδακας των Δαναΐδων.

—Με ποιόν τρόπο;

—Όσο περισσότερα αποκτούμε, τόσο περισσότερο η σημασία αυτών που αποκτούμε φεύγει. Δηλαδή, υπάρχει μια εισροή αγαθών και προσδοκώμενων απολαύσεων, η οποία συνοδεύεται από μια ταυτόχρονη και αδυσώπητη εκροή σημασιών. Εκροή

ψηγμάτων ευτυχίας ή ψηγμάτων απόλαυσης. Δεν απολαμβάνουμε πλέον το περισσότερο, απλώς ονειρευόμαστε το περισσότερο, νομίζοντας ότι με το περισσότερο θα γίνουμε πιο ευτυχείς.

—Μπαίνουμε, δηλαδή, στον φαύλο κύκλο μιας αυταπάτης...

—Βεβαίως. Αυτό είναι το ένα στοιχείο που έχει μεγάλη σημασία. Το άλλο στοιχείο είναι ότι όλα αυτά γίνονται μέσα σ' ένα ανταγωνιστικό πλαίσιο στις σύγχρονες κοινωνίες. Δεν θέλουμε περισσότερα για τον εαυτό μας. Θέλουμε περισσότερα, για να δείξουμε ότι έχουμε περισσότερα, άρα ότι είμαστε καλύτεροι από τους άλλους. Έτσι, καθαρά χρηστικά αντικείμενα, τα οποία χρειαζόμαστε και είναι απολύτως αναγκαία στη ζωή μας, γίνονται κυρίως αντικείμενα ενός φαντασματικού ανταγωνισμού.

—Όπως, για παράδειγμα;

—Το αυτοκίνητο. Γιατί να μην είναι δυνατόν να έχουμε όλοι αυτοκίνητο απλώς χρηστικό; Το αυτοκίνητο έχει γίνει μέσο διαφοροποίησης. Και όσο καλύτερο είναι το αυτοκίνητο, τόσο καλύτεροι εμφανιζόμαστε ότι είμαστε. Σκεφτείτε, εάν όλοι είχανε Ρολς-Ρόυς, δεν θα είχε σημασία να έχει κανείς Ρολς-Ρόυς. Κι αυτό συμβαίνει με τα περισσότερα αντικείμενα. Η συμβολική κατάξισή του ανθρώπου μέσω της μάρκας του αυτοκινήτου, του ρολογιού του, των ρούχων, του στερεοφωνικού συστήματος

«Το χαρακτηριστικό του σύγχρονου μύθου είναι ότι θεωρούμε πως έχουμε απομυθοποιήσει τον κόσμο και γι' αυτό νομίζουμε ότι ενεργούμε λογικά. Όσο πιο πολύ το νομίζουμε τόσο πιο πολύ υποτασσόμαστε στον μύθο»

περιθωριοποίηση, στην αποπολιτικοποίηση, στην απελπισία, στην αδράνεια και στην αδιαφορία. Σε σημείο, μάλιστα, που να μπορεί να πει κανείς ότι υπάρχει μια αύξουσα αντίθεση ανάμεσα στα περιλαμβανόμενα επιτεύγματα της τεχνολογίας και στα μηδενικά, θα έλεγα, επιτεύγματα του τρόπου με τον οποίο οργανώνεται η πολιτική και κοινωνική κατάσταση.

—Πού οφείλεται αυτό;

—Βασικά, στον άκρατο και οικουμενικό μύθο, στην άλογη πεποίθηση ότι το μόνο που έχει σημασία είναι η παραγωγή και η κατανάλωση. Τον μύθο, ότι, μέσα από έναν μονοδιάστατο ορθολογισμό, της μεγιστοποίησης και της αποτελεσματικότητας, είναι δυνατόν να οδηγηθούμε σε σωστές κοινωνικές λύσεις, σε λύσεις που θα οδηγήσουν στην αρμονία, στην ευτυχία και στην απελευθέρωση του ανθρώπου.

—Από πού εκπορεύεται αυτός ο μύθος; Από τις φιλοσοφικές, τις κοινωνιολογικές και τις πολιτικές θεωρίες; Τα συστήματα, τα κόμματα, τις κυβερνήσεις;

των 200 βατ, για παράδειγμα, που έχει σ' ένα μικρό διαμέρισμα και το οποίο του είναι άχρηστο.

— Έως πριν από λίγα χρόνια τουλάχιστον, η συμβολική καταξίωση του Έλληνα εκφραζόταν από το ...τρίπτυχο Ρόλεξ, Μπε-Εμ-Βε, Φιλιππινέζα...

— Στην Ελλάδα δεν έχουμε διαφορετικούς μύθους απ' ό,τι έχουν εκτός Ελλάδας. Στη χώρα μας, το φαινόμενο παίρνει μια μορφή πολύ περισσότερο εξοφθαλμη και πολύ περισσότερο γκροτέσκα, γιατί είμαστε μια κοινωνία, η οποία πλούτισε πάρα πολύ γρήγορα, κι ο πλουτισμός αυτός δεν εντάχθηκε σε μια βαθμιαία πολιτισμική ανέλιξη. Είχα πάει σ' ένα νησί πριν από λίγα χρόνια, και μπήκα σ' ένα σπίτι, όπου το πλυντήριο και το ψυγείο ήταν στο σαλόνι φορτωμένα με μπιμπελό και ήταν αμεταχείριστα ! Όλα αυτά είναι δείγματα του πόσο η ανταγωνιστική κατανάλωση έχει μπει και είναι η ζωή μας και μας προσδιορίζει, εμποδίζοντάς μας να αντιμετωπίσουμε τα πραγματικά μας προβλήματα, και μας οδηγεί τελικά σε μια νέα νεύρωση, ανταγωνιστική σε σχέση με όλους τους άλλους.

— Άλλο εναλλακτικό μοντέλο υπάρχει ;

— Δεν ξέρω αν υπάρχει. Το θέμα είναι ότι μέχρι πριν από εκατό χρόνια υπήρχαν διάφορα εναλλακτικά όνειρα, διάφορες ουτοπίες, διάφορες προβολές, διάφορες προσπάθειες, και στο πολιτιστικό και στο κοινωνικό επίπεδο, για να προσδιοριστούν άλλες μορφές κοινωνικής οργάνωσης και άλλες μορφές ιδεολογίας. Ακόμα και το σοβιετικό πείραμα στηριζόταν σε μια συναισθηματικά φορτισμένη ουτοπική βούληση να φτιάξει κανείς τον άνθρωπο, την κοινωνία.

— Απέτυχε όμως.

— Απέτυχε οικτρά. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θα παραιτηθούμε από οποιαδήποτε δυνατότητα και βούληση να φτιάξουμε τον κόσμο καλύτερο. Γιατί, τότε, θ' αφήναμε τα πράγματα μόνα τους. Αυτό ακριβώς κάνουμε σήμερα. Έχουμε παραιτηθεί από οποιαδήποτε μετασχηματική βούληση, οποιοδήποτε όνειρο, οποιαδήποτε ουτοπία. Γι' αυτό ίσως θυμάμαι τώρα τον εκπληκτικό τίτλο του βιβλίου της Σιμόν Σινιορέ «Η νοσταλγία δεν είναι πια αυτό που ήταν». Διότι ίσως υπαινίσσεται ότι ακριβώς, τώρα πια, δεν μπορούμε καν να νοσταλγούμε.

— Να νοσταλγούμε τί ;

— Μέχρι πρόσφατα, υπήρχε η νοσταλγία μιας χρυσής εποχής, όχι υλικής χρυσής, ότι στο παρελθόν μπορούσε να είναι καλύτε-

ρα. Δηλαδή, ότι εμείς, προσπαθώντας να ξεφύγουμε από ένα παρόν καταπιεστικό και ανυπόφορο, είναι δυνατόν να κάνουμε μια προβολή στο παρελθόν, άρα και στο μέλλον, ότι ο κόσμος μπορεί να γίνει πιο ωραίος. Σήμερα, ο μόνος τρόπος που σκεφτόμαστε για να ξεφύγουμε από το παρόν, το καταπιεστικό και για πολλούς φρικαλέο, είναι να ονειρευτούμε πλούτο.

— Είστε εναντίον του πλούτου ;

— Όχι. Είμαι, όμως, υπέρ ενός πλούτου ελεγχόμενου, ενός πλούτου που δεν είναι αυτοσκοπός, που δεν αντικαθιστά και δεν προβάλλεται ως θεραπεία για τα άγχη μας. Ούτε εναντίον της παραγωγής, ούτε εναντίον της κατανάλωσης είμαι. Η κατανάλωση, στο μέτρο που θεωρείται ως ανταξία και ως αυτοσκοπός, τελικά μας αλυσοδένει. Μια από τις προεκτάσεις, κι ίσως η σημαντικότερη, της μη ελεγχόμενης κατανάλωσης, της αλόγιστης και άκριτης κατανάλωσης, που οδηγεί με τη σειρά της στην αλόγιστη και άκριτη παραγωγή, είναι ότι δημιουργεί ολοένα μεγαλύτερα προβλήματα στο περιβάλλον. Και —χωρίς να είμαι καταστροφολόγος ή να παριστάνω την Κασσάνδρα— ίσως κι σε επικείμενες καταστροφές.

— Στο θέμα της οικολογίας, φαίνεται ότι έχουν ευαισθητοποιηθεί οι άνθρωποι παντού στον κόσμο.

— Ναι, έχουν ευαισθητοποιηθεί όσον αφορά τα αποτελέσματα που είναι ακριβώς η καταστροφή του περιβάλλοντος και πρώτων υλών. Όχι όμως και στα αίτια, που συνοψίζονται ότι ζητάμε να καταναλίσκουμε περισσότερα απ'όσο χρειάζ-

— Και ποιος θα μας πει πόσο χρειάζεται ;

— Βέβαια, αυτό δεν μπορεί να το προσδιορίσει κανείς εκ των προτέρων. Νομίζω ότι θα πρέπει να είναι το αντικείμενο μις δημόσιας συζήτησης, δημοκρατικά εκφραζόμενης, για να τεθούν κάποια όρια στο θέμα της κατανάλωσης. Δηλαδή, τί καταναλίσκουμε, πόσο καταναλίσκουμε, γιατί καταναλίσκουμε και τί θα έπρεπε να καταναλίσκουμε. Θα έπρεπε να ευαισθητοποιηθεί ο κόσμος προς την κατεύθυνση της συμβολικής αποφορτίσης της κατανάλωσης. Η κατανάλωση πρέπει να ξαναγίνει αυτό που λέει και η λέξη: μια αναγκαία λειτουργία και τίποτε άλλο. Να ευαισθητοποιηθεί ο κόσμος και όλες, αν θέλετε, οι κοινωνικές και πολιτικές παρατάξεις, ότι αυτό θα έπρεπε να εμφανιστεί σαν το μείζον πρόβλημα της αύριον. Το θέμα δεν είναι ελληνικό, αλλά παγκόσμιο. Και δεν είναι ασφαλώς οι υπανάπτυκτες χώρες, αλλά οι κοινωνίες με μεγάλη οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη, που θα μπορούσαν να θέσουν αυτά τα προβλήματα και να ξανασκεφτούν το πρόβλημα της κοινωνικής δικαιοσύνης.

— Γιατί δεν το κάνουν ;

— Διότι είναι κι αυτές αιχμάλωτες του μύθου τους, χωρίς να το ξέρουν.

— Παρομοιάζουν με ζούγκλα τις κοινωνίες αυτές, ή τις οριοθετούν σαν κοινωνίες όπου κυριαρχεί ο νόμος της ζούγκλας.

— Μα ο φιλελευθερισμός δεν έκανε τίποτα άλλο, από το να αναγάγει τις υποτιθέμενες ιδιότητες του δαρβίνειου ανταγωνισμού που υφίσταται στη ζούγκλα, σε φυσική ιδιότητα του ανθρώπου, ο οποίος δικαιούται και οφείλει να ανταγωνίζεται τους άλλους όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο θα αποκτήσει τα αγαθά που χρειάζεται, βάζοντάς τον σ' ένα συνολικό ανταγωνιστικό παιχνίδι. Αυτό είναι η κινητήρια δύναμη της αγοράς, αυτό είναι η κινητήρια δύναμη του φιλελεύθερου κοινωνικού μοντέλου, και μέσα εκεί ο άνθρωπος λειτουργεί σαν άγριο θηρίο, σαν λύκος.

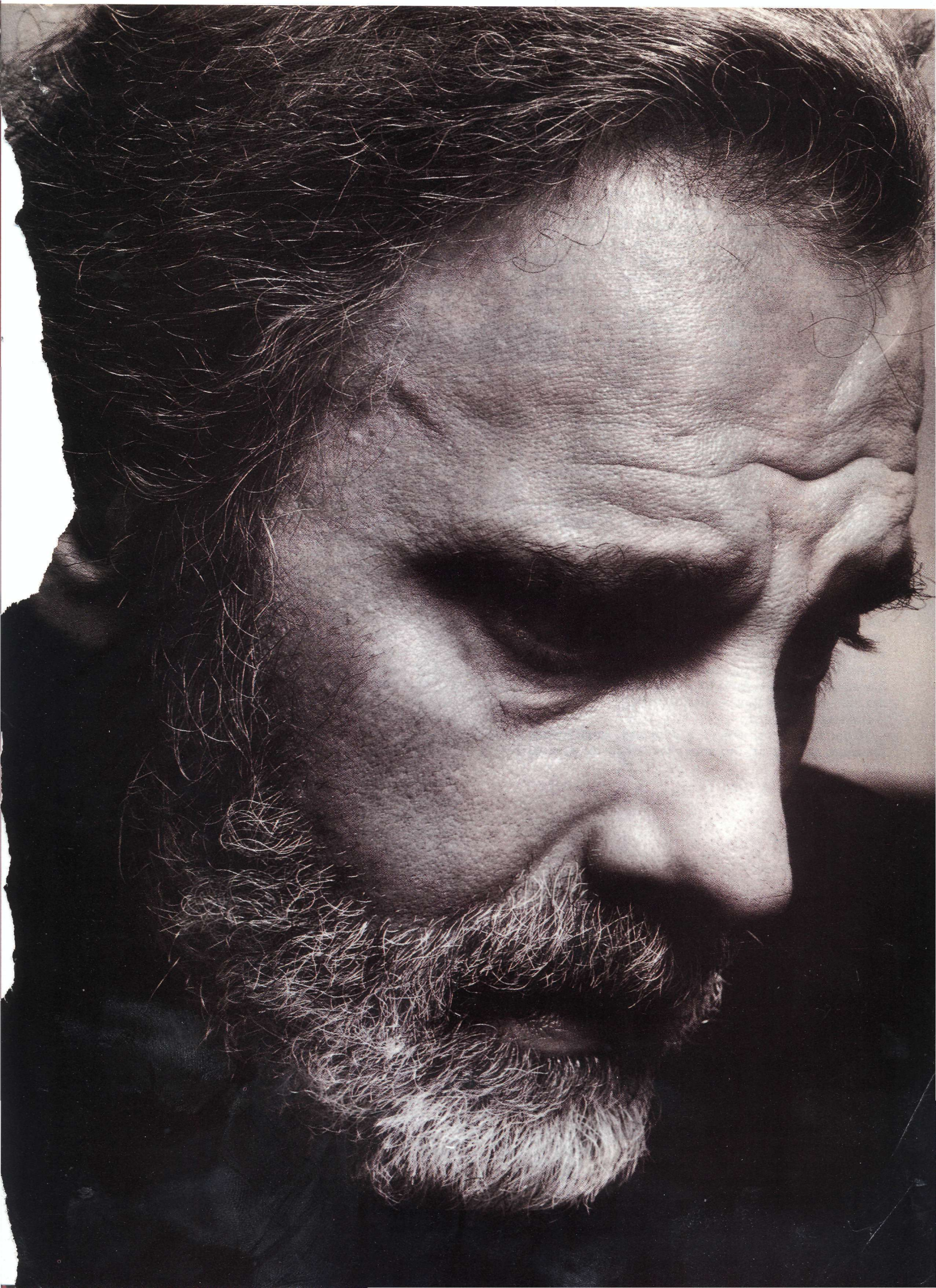
— Σ' όλες τις κοινωνίες, πριν από τη φιλελεύθερη καπιταλιστική κοινωνία, ο άνθρωπος λειτουργούσε ως άγγελος ;

— Θα ήταν κωμικό να το υποστηρίξουμε αυτό, δεν υπήρξαν κοινωνίες αγγέλων. Και πριν τον καπιταλισμό, υπήρχαν ανταγωνισμός και επικίνδυνες ανταγωνιστικές μορφές. Αλλά με τον φιλελευθερισμό, με τον οποίο βέβαια κατέστη δυνατή η τεράστια τεχνολογική και επιστημονική

Συνέχεια στη σελίδα 178

«Στην Ελλάδα, ο υλικός μύθος παίρνει μορφή πιο γκροτέσκα, γιατί είμαστε μια κοινωνία που πλούτισε γρήγορα και ο πλουτισμός της αυτός δεν εντάχθηκε σε μια πολιτισμική ανέλιξη»

Συνέχεια από τη σελίδα 149

τευε με μια σχεδόν μητρική προσοχή, με μια επιφυλακτική, μερικώς φορτές εχθρική στάση προς κάθε τι γεννημένο έξω από τον δικό της κόσμο. Εκτός από τον υπαρξισμό που ξεκίνησε στην Ευρώπη, άλλες νέες τάσεις και κινήτρα που οριοθέτησαν την νέα έκφραση του 20ού αιώνα όπως η αντίδραση στην πολιτική, ο πασιφισμός, ο ακτιβισμός, η ισχυροποίηση του φεμινιστικού κινήματος, η κομμουνιστική ιδεολογία και ο αντιμιλιταρισμός που ακολούθησε με την μεταπολεμική ανακατάταξη της διεθνούς εικόνας, δεν άγγιζαν ποτέ άμεσα τη δουλειά της Ο' Κήφι, ούτε και την ίδια. Ως η γνωστότερη Αμερικανίδα καλλιτέχνης, η Ο' Κήφι δέχτηκε αρκετές φορές τα πυρά των Αμερικανίδων φεμινιστριών για την απαθή στάση της απέναντι στο κίνημά τους. Η απόκρισή της στις κατηγορήσεις τους ήταν, όπως συνήθως, λακωνική: «Με τη δουλειά, όχι με τον ακτιβισμό, μπορούν να ξεπεραστούν οποιαδήποτε εμπόδια στις επιδιώξεις της γυναίκας».

«Η Ο' Κήφι δεν φαινόταν να επιθυμεί αυτά, που άλλες γυναίκες επιθυμούν από τους άντρες: ασφάλεια, αφοσίωση», υποστηρίζει η Μπενίτα Άισλερ. Γενικότερα, θα μπορούσε να προσθέσει κανείς, η Ο' Κήφι δεν έδειχνε να επιδιώκει αυτά που άλλες γυναίκες καλλιτέχνιδες επιδιώκουν από το σύστημα: διεθνή απήχηση, πλούτο, αποθέωση της θηλυκότητας μέσα από την καλλιτεχνική έκφραση. Κι όμως, τα άγγιξε και τα τρία. Σήμερα, η Τζωρτζία Ο' Κήφι θεωρείται, μαζί με λίγες ακόμα καλλιτέχνιδες του εικοστού αιώνα, όπως η Μεξικάνη Φρίντα Κάλο, μία καλή φυσιογνωμία, της οποίας η δουλειά χαιρεί διεθνώς εκτίμησης. Επίσης, είναι ίσως η μόνη Αμερικανίδα καλλιτέχνης, της οποίας η δουλειά έχει παρουσιαστεί σε μορφή προσωπικής έκθεσης από μουσεία, όπως το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης και το Whitney Museum of Art, ανάμεσα σε άλλα σημαντικά αμερικανικά εκθεσιακά κέντρα. Η αξία μεμονωμένων έργων της έχει προ πολλού αγγίζει τα 2 και 3 εκατομμύρια δολάρια.

Σύμφωνα με τις σημερινές εκτιμήσεις των κριτικών και τις νέες απόψεις της δεκαετίας του '90, η τέχνη της Ο' Κήφι αποτελεί περισσότερο μια λαμπρή αποκάλυψη θηλυκότητας, παρά ένα συνεπικό σύνολο ερωτικών εικαστικών υπαινιγμών. Όπως είχε επισημάνει διορατικά πολλές δεκαετίες πριν ο Πωλ Ρόζενφιλντ, ένας από τους γνωστότερους Αμερικανούς κριτικούς της γενιάς της Ο' Κήφι, «οι υπέροχες, επίμονες και εκστατικές αποκορυφώσεις της τέχνης της μας επιτρέπουν, επιτέ-

λους, να μάθουμε κάτι, που εμείς οι άντρες πάντα θέλουμε να ξέρουμε. Τα πάντα είναι έκσταση στη δουλειά της, η έκσταση του πόνου, όπως επίσης, η έκσταση της εκπλήρωσης».

Εκείνο το απόγευμα που η Τζωρτζία Ο' Κήφι, ντυμένη μ' ένα μακρύ μαύρο φόρεμα του Μπαλεσιάνκα, αισθάνθηκε αλάνθαστα την έκσταση του τέλους να πλησιάζει, ήταν, συμπτωματικά, μόνη στο σπίτι που είχε αγοράσει στο Γκροστ Ραντς, στην έρημο του Νέου Μεξικού. Ο κατά 59 χρόνια νεότερος, μόνιμος σύντροφός της και μοναδικός κληρονόμος των 70 εκατομμυρίων δολλαρίων της Ο' Κήφι, Τζων Μπρους Χάμιλτον, βρισκόταν σε ολιγοήμερο ταξίδι στο Μεξικό και έμαθε από το τηλεφώνημα ότι η Τζωρτζία δεν ζούσε πια. Είναι, ωστόσο, αμφίβολο αν η Ο' Κήφι θα επιθυμούσε να βρίσκεται δίπλα της ο γοητευτικός σύντροφός της εκείνη την ύστατη, προσωπική στιγμή. Όπως συνήθως, στις κρίσιμότερες στιγμές της ζωής της έβρισκε ανακούφιση στην απόλυτη μοναξιά. Εκείνη την αδιαπέραστη μοναξιά, που η Σιμόν Ντε Μπωβουάρ κάποτε χαρακτήριζε σαν «τιμωρία του απόμου που ανασαίνει ισόβια δεμένο με το εγώ του».

ΣΤΑ ΙΧΝΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΟΥΤΟΠΙΑΣ

Συνέχεια από τη σελίδα 112

επανάσταση, συρρικνώθηκε το προφιλελεύθερο ή προκαπιταλιστικό «εμείς», οι αλληλέγγυες τάσεις, η συμπάθεια, η συνεργασία, που συνυπήρχαν με τον ανταγωνισμό σ' ένα άρρητο και διάχυτο σχήμα, και που ήταν αναγκαία στοιχεία της κοινωνικής φαντασίας και της κοινωνικής οργάνωσης. Κι αυτό, είναι η μεγαλύτερη αντίφαση στην ιστορία των διακοσίων τελευταίων ετών της ανθρωπότητας.

— Δεν γεφυρώνεται αυτή η αντίφαση ;

— Αυτό είναι το κρίσιμο πρόβλημα που αντιμετωπίζει σήμερα το κοινωνικό κράτος και η πολιτεία. Πώς θα μπορούσε ταυτόχρονα να ξανασυμβιβάσει την αλληλεγγύη με την παραγωγή, και πώς θα μπορούσε να κάνει εφικτή, μέσα από αγοραία βέβαια συστήματα, τη συνέχιση της ανάπτυξης της τεχνολογίας και της επιστήμης. Δηλαδή, χρειάζονται νέες ουτοπικές προβολές.

— Ο κόσμος είναι αρνητικός, δύσπιστος και κάποτε ειρωνικός και χλευαστικός απέναντι στη λέξη ουτοπία.

— Η ουτοπία είναι μια λέξη που έχει τόσο δυσφημιστεί, δυστυχώς. Είναι, όμως, αναγκαίο στοιχείο για να σκεφτεί κανείς κάτι άλλο. Χωρίς ουτοπία, παραμένεις δεμένος στην πραγματικότητα. Η πραγματικότητα φτιάχτηκε στο παρελθόν.

— Ο ρόλος της πολιτικής, ποιος μπορεί να είναι στην προβολή της ουτοπίας, μιας ουτοπίας ;

— Αποφασιστικότητα. Το πρόβλημα είναι, τελικά, πολιτικό, όλα τα κοινωνικά προβλήματα είναι πολιτικά. Η πολιτική επηρεάζεται βέβαια, και πρέπει να επηρεάζεται από την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, από τις ιδέες. Αλλά η πολιτική, με την ευρεία έννοια του όρου, είναι και εκείνη η οποία θα προσπαθήσει να περάσει στον κόσμο τα μηνύματα των καιρών και να πείσει τους ανθρώπους ότι αυτοί είναι το καλύτερο μέλλον για τη χώρα, για τον κόσμο.

— Όμως, η πολιτική σήμερα έχει όνειρο, έχει όραμα ;

— Κανένα. Υποτάσσεται άνευ όρων σε μια ορθολογική επιτευγματολογία, και θεωρεί ότι ο ρόλος της εξαντλείται στη διαχείριση της πραγματικότητας, του υπάρχοντος. Δεν έχετε παρά να δείτε τις αντιπαρατιθέμενες απόψεις των μεγάλων κομμάτων, στην Ελλάδα, αλλά και στον κόσμο. Δεν κάνουν τίποτε άλλο, από το να προτείνουν εναλλακτικά μοντέλα, για να αναπτυχθεί και να ελκυστικότερο η Ελλάδα ή ο κόσμος. Μιλάνε για εκσυγχρονισμό. Δεν είμαι εναντίον του εκσυγχρονισμού, αλλά σε καμιά περίπτωση, ο εκσυγχρονισμός δεν είναι πανάκεια.

— Υπάρχουν, νομίζετε, ελπίδες, ότι θα κινηθεί ξανά με ένα άλλο όνειρο ο κόσμος ;

— Αυτή τη στιγμή, και με την κατάρρευση του σοσιαλιστικού πειράματος, που ήταν για τον άνθρωπο μια ελπίδα, με τον απεγκλωβισμό στην αντιπαράθεση Δύσης-Ανατολής, νομίζω ότι ο κόσμος είναι ώριμος να ξανασκεφτεί το μέλλον του. Ήδη, άπειρες είναι οι φωνές που ακούγονται να θέτουν θέματα, που κάτω από εντελώς διαφορετικές συνθήκες βέβαια, είχαν τεθεί με τη Γαλλική Επανάσταση. Στην Ευρώπη, οι χάρτες του Ντελόρ ή οι προσπάθειες των προοδευτικών μερίδων να περάσουν μηνύματα νέων δυνατοτήτων κοινωνικής οργάνωσης, σημαίνουν επαναφορά μιας κουβέντας που έχει κλείσει για 150 χρόνια, σημαίνουν την αρχή της αναγέννησης μιας νέας κοινωνικής και πολιτικής σκέψης. Δεν νομίζω ότι είναι δυνατόν ποτέ η ιστορία να υπάρξει και να κινηθεί χωρίς ριζικές σκέψεις και ριζικά προτάγματα.

— Με ποιά στοιχεία μη διαπραγματεύομαι ;

— Τις ατομικές ελευθερίες και τη δημοκρατική δομή στις κοινωνίες. Αυτά αποτελούν την εξωτερική μήτρα, την προϋπόθεση για μια κοινωνική εξέλιξη και πρόοδο.

— Μπορείτε να φανταστείτε τον κόσμο του 2050 ;

— Να φανταστεί κανείς τον κόσμο του 2050, είναι ένα παραλήρημα ή μια επιστημονική φαντασία.

— Ως πού φτάνει η δική σας φαντασία ;

— Η δική μου η φαντασία μπορεί να είναι αχαλινωγώγητη. Αγαπώ και την επιστημονική φαντασία, για έναν και μόνο λόγο. Σε κάνει να σκέφτεσαι ότι ο κόσμος στον οποίο ζούμε, δεν είναι ούτε ο καλύτερος από τους δυνατούς κόσμους, ούτε και είναι αναγκαίο να υποταχθούμε σ' αυτόν. Εγώ πιστεύω ότι η μελλοντολογία είναι αναγκαίο στοιχείο του κοινωνικού φανταστικού. Όλες, όμως, οι μελλοντολογίες σήμερα είναι τεχνολογικές. Όλοι όσοι γράφουν για το μέλλον, λένε για το οικονομικό μέλλον, για το τεχνολογικό μέλλον, για το επιστημονικό μέλλον.

— Η δική σας η μελλοντολογία ποιά είναι ;

— Η δική μου μελλοντολογία, ίσως και για λόγους επαγγελματικής διαστοφής, είναι νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης, όπου ολοένα και περισσότεροι οι άνθρωποι θα ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλον λιγότερο, και θα λειτουργούν κοινωνικά, απολαμβάνοντας την γνώση αυτή καθ'εαυτή, την τέχνη, την επιστήμη και τις σχέσεις τους με τους άλλους. Και δεν θα πιθασεύονται, δεν θα προσδιορίζονται από τον μύθο του περισσότερου. Το maximum δεν είναι και το optimum, το μέγιστο δεν είναι και το άριστο.

— Τελικά, είστε αισιόδοξος ;

— Τελικά, είμαι αισιόδοξος. Διότι είναι τέτοιος ο παραλογισμός του λογικού, του εγχειρηματικού, του ποσολογικού, ώστε πιστεύω ότι ο άνθρωπος θα καταλάβει ότι η λογική με την οποία δρα, είναι παράλογη. Όπως και οποιαδήποτε ολοκληρωτική λογική είναι παράλογη. Και με την έννοια αυτή, πιστεύω ότι θα υπάρξουν αδυσώπητες εκρήξεις, συγκρούσεις, αντιπαράθεσεις γύρω από προβλήματα σαν κι αυτά που ανέφερα, ή και άλλα, τα οποία δεν φαντάζομαι καν.

ΧΑΡΙΣΙΟΝ ΦΟΡΝΤ

Συνέχεια από τη σελίδα 122

δεκαετίας του '30 και του '40. Πάντως, η Κολούμπια δεν ήταν καθόλου ο παράδεισος για τον νεαρό ηθοποιό. Κατ' αρχήν ήθελαν να του αλλάξουν το όνομα. Ο ίδιος τους πρότεινε σαρκαστικά το ψευδώνυμο Κερτ Αφαίαρ. Ύστερα, πριν περάσουν δεκαοχτώ μήνες (ενώ το συμβόλαιο ήταν για επτά χρόνια), μετά από μια θυσία λώδη συζήτηση, τον έδιωξαν γρήγορα. «Το σύστημα των σ της δεκαετίας του '30 που εφμοζε η Κολούμπια, ήταν αφόρ Έπαιξα έναν γκρουμ σε μια νία του Μπερνάρντ Τζεράρντον Τζέιμς Κόμπερν (Dead on a Merry-Go-Round, 1966) : χα μια ασήμαντη, αλλά ίσως φητική ατάκα: «Ο κύριος Τζέ